

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Yxor av Hagebyhöгатyp

Cederlund, Carl Olof

Fornvännen 1961(56), s. 65-79 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1961_065

Ingår i: samla.raa.se

YXOR AV HAGEBYHÖGATYP

Av Carl Olof Cederlund

Yxorna av Hagebyhögatyp har fått sitt namn av det vackra exemplar av yxtypen, som är hittat i hällkistan vid Hagebyhöga Skattegård i Hagebyhöga socken, Östergötland. Olika meningar om yxtypens härkomst har framförts. Forssander (1936) antar, att det är en avkomling i rakt nedstigande led från den mellan-neolitiska båtyxan, en vidareutveckling av Vellingeyxan. Detta antagande anser han styrkt av att båtyxornas konkava smalsidor inte sällan återfinnes på Hagebyhögayxorna och att båda typerna har samma utbredning i Syd- och Ostkandinavien.¹ I ett tidigare arbete (1932) förnekade Forssander detta samband.² Oldeberg är av en annan mening (1954). Hagebyhögayxorna med sin utsvängda egg kan knappast ha med de yngre, svenska båtyxorna med ett utpräglat smalt eggparti att göra. Han håller för troligt, att Hagebyhögayxorna åtminstone som typ hör hemma i sydöstra Mellaneuropa och att några av de bästa exemplaren här i Sverige kan vara importföremål från nämnda område.³

I Statens Historiska Museums samlingar har påträffats sextioen Hagebyhögayxor samt tjugo à trettio yxor, vilka står på gränsen mellan Hagebyhögayxorna och de enkla skafthålsyxorna. Av material från övriga museer är endast en yxa medtagen i den förteckning, som återfinnes i uppsatsens slut. (C 2908, gravfynd, Alnäs Broby, Skeppsås socken, Östergötland.)⁴

¹ Forssander, J. E., *Der ostskandinavische Norden während der ältesten Metallzeit Europas*, Lund 1936, s. 134.

² Forssander, J. E., *Från hällkisttid och äldre bronsålder i Skåne*, Medd. från Lunds Historiska Museum, Lund 1932, s. 9.

³ Oldeberg, A., *Hällkistan från Ingemanstorp*, Antikvariskt arkiv, Stockholm 1954, s. 52.

⁴ Denna begränsning till Statens Historiska Museums samlingar har av olika skäl varit nödvändig och kan otvivelaktigt ge osäkra resultat framförallt vad utbredningen beträffar.

Hagebyhögayxorna utgör inte någon homogen yxtyp utan omfattar flera varianter. Yxan från Kulltorps socken i Småland får representera *variantgrupp 1*, vilken i allt innehåller sex exemplar (fig. 1, v 1). Det mest iögonenfallande är den starkt utsvängda eggen. Kulltorpsyxan är smal, långsträckt och med en något böjd form. Tvärsnittet är triangulärt framför skafthålet, ovalt bakom detta. Yxan har alltså en plan undersida framför och en konvex undersida bakom skafthålet. Det halvcirkelformade eggplanet krymper snabbt till en smalsida, vilken ungefär i höjd med skafthålet glider samman med översidan. Variantgruppens övriga yxor uppvisar några variationer i form. På yxan från Gårdsby socken i Småland har eggplanets kanter markerats med två parallellt ristade linjer. Dessa linjer går ihop och upphör ca 3 cm från eggen. Yxan från Torstuna har ett eggplan, vilket liknar Kulltorpsyxans, dock begränsat av två ristade linjer, vilka från egghörnen går samman till en slags smalsida bestående av två parallella linjer med ca 1 mm avstånd från varandra. Denna eggmarkering påträffas även på en yxa av variant 3-typ (se nedan) från Ekeby socken på Gotland. Ingen Hagebyhögayxa varken av denna eller andra variantgrupper har någon antydning till ändknopp eller skaftholk.

De yngre båtyxorna har ofta liksom Hagebyhögayxorna en svag böjning i längdriktningen, dock med en betydligt mer markant böjning än de senare över en kraftig skaftholk.⁵ Den utsvängda eggen finns på båtyxor av äldre typer men då i ett annat utförande, inte som hos Hagebyhögayxorna jämnt halvcirkelformad utan med tyngdpunkten mot yxans undersida.⁶ De yngre båtyxorna saknar utsvängd egg. De har i stället utpräglat smala och ofta nedsänkta eggplan.⁷ Den yxa Forssander anför som exempel, när han säger att Hagebyhögayxorna har nedsänkt eggplan, är Kulltorpsyxan.⁸ Yxan ifråga saknar emellertid det nedsänkta eggplanet liksom alla andra här upptagna Hagebyhögayxor. De längs eggpartiet på Hagebyhögayxorna ristade linjerna

⁵ Oldeberg, A., Studien über die schwedische Bootaxtkultur, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm 1952, abb. 114—198.

⁶ Oldeberg, 1952, abb. 105—113.

⁷ Oldeberg, 1952, abb. 117—119.

⁸ Forssander, J. E., Die schwedische Bootaxtkultur, Lund 1933, s. 50.

YXOR AV HAGEBYHÖGATYP

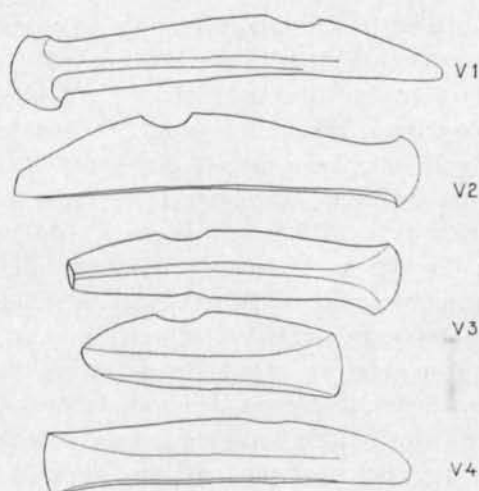

Fig. 1. Hagebyhögayxans fyra varianter. — Die vier Varianten der Hagebyhögaaxt.

förekommer sällan i samma utförande på båtyxor.⁹ Smalsida är vanlig på de yngre båtyxorna¹⁰ liksom även en tunn skåra, en fortsättning på det nedsänkta eggplanet.¹¹ Denna kantskåra står ej att finna på Hagebyhögayxorna.

Yxan från hållkistan i Hagebyhöga socken representerar *variantgrupp 2* och hit hänför sig ytterligare två yxor, nämligen yxorna från Klokaråsen, Enköping och Lörstad, Mjölby, av vilka endast eggdelarna är bevarade. Yxan från Hagebyhöga har utsvängd egg med markerade eggflikar (fig. 1, v 2). Översidan har en skarp ryggås, smalsida saknas; istället fortsätter översidan ned till den plana undersidan, vilket gör att yxan får ett tresidigt tvärsnitt. Yxornas form karaktäriseras av en svag böjning i längdriktningen. Undersidan på yxan från Mjölby socken är inte plan utan något konkav.

Det på grund av den plana undersidan tresidiga tvärsnittet hos yxor av variant 2-typ är vanligt bland yngre båtyxor. Just dessa yxor är dock ofta mycket starkt böjda och har för det mesta en

⁹ Oldeberg, 1952, abb. 126.

¹⁰ Oldeberg, 1952, abb. 117—207.

¹¹ Oldeberg, 1952, abb. 117—118.

stor skaftholk och väl markerad ändknopp.¹² Degenererade exemplar kan dock sakna de sistnämnda dragen.

Variantgrupp 3 är den till antalet största gruppen med fyrtioen yxor. Den representeras här av två yxor, från Fridlevstads socken i Blekinge och Mönsterås socken i Småland (fig. 1, v 3). Den utsvängda eggen är inte så väl utarbetad som på de tidigare typerna. De skarpa eggflikarna saknas; i stället har eggens svängda form "byggt in" i yxan till ett väl markerat, svängt eggplan, som snabbt smalnar till en smalsida, vilken löper ända fram till banen. Ryggens starka sluttning från skafthålet ned mot banen ger illusion av en mer böjd form, än vad som i verkligheten är fallet. Tvärsnittet med den välvda översidan och mer eller mindre välvda undersidan får närmast oval form. Den förra yxan är smal och mer elegant, den senare liten och grov. Yxan från Fridlevstad har en ganska smal smalsida, som löper ungefär på mitten av yxans sida. Yxan från Mönsterås har en bred smalsida, närmare undersidan än översidan. De har båda en svagt böjd form.

Denna variantgrupp med sitt "ovala" tvärsnitt, sin smalsida och svagt böjda form kan fränsett det utsvängda eggplanet vara förvillande lik sena båtyxor.¹³

Variantgrupp 4 företräds av tolv yxor och representeras av yxan från Valsberga, Åker socken, Sörmland (fig. 1, v. 4). Eggpartiet och översidan har i stort sett samma form som yxorna av variant 3-typ, medan däremot undersidan liksom bland yxor av variant 2-typ är helt plan. Variantgrupp 4 skiljer sig emellertid även från dessa genom en ofta bred smalsida i direkt anslutning till undersidan. Tvärsnittet får sin form av den plana undersidan, smalsidan och den välvda översidan. Det som karakteriserar yxorna inom denna variantgrupp, den breda smalsidan i anslutning till den plana undersidan, har inga motsvarigheter bland båtyxor.

Slutligen finns yxor, där Hagebyhögayxornas utformning är starkt förslappad, eller yxor med enstaka drag av Hagebyhögayxa. På grund av deras indifferens kan jag inte ge någon tillförlitlig uppgift om deras antal, men det torde röra sig om minst

¹² Oldeberg, 1952, abb. 149—164.

¹³ Oldeberg, 1952, abb. (jfr) 162—163.

tjugu å trettio exemplar i Statens Historiska Museums samlingar. Dessa yxor är sällan gjorda med någon större omsorg, och det är motiverat att placera dem i den variationsrika gruppen av enkla skafthålsyxor.

Yxorna av variant 1 och 2-typ samt de yxor som representeras av t. ex. Fridlevstadsyxan i variant 3-gruppen är långa, ofta eleganta. Sällan finner man hos dem spår av slag i banen, något som är betydligt vanligare hos enkla yxor. Dessa yxor är grövre och ofta gjorda med mindre omsorg. Hos dem finner man även, att eggen ibland är betydligt mer välslipad än yxan i övrigt. På en yxa från Hammars socken i Närke är eggen t. o. m. så uppslipad, att yxan förlorat sin regelbundna form.

Jag avser med dessa olika variantgrupper inte någon formal-typologisk serie, men jag tror, att det är berättigat att karaktärisera yxor av variant 1 och 2-typ och de eleganta exemplaren inom variant 3- och 4-grupperna som s. k. stridsyxor, medan de enklare exemplaren inom de sistnämnda variantgrupperna snarare är att beteckna som arbetsyxor. Skall man söka likheter mellan de olika variantgrupperna, kan man påpeka att yxor av variant 1 och 3-typ har gemensamma drag liksom de av variant 2 och 4-typ.

En sammanfattning av jämförelsen mellan Hagebyhögayxorna och båtyxorna ger vid handen, att man visserligen kan konstatera likheter dem emellan, men att det hos båtyxorna finns utpräglade särdrag, vilka aldrig återfinnas hos Hagebyhögayxorna, lika litet som vissa markanta egenheter hos Hagebyhögayxorna står att finna hos båtyxorna.

Sex Hagebyhögayxor är funna i megalitgravar, fyra tillsammans med fornsaker under andra fyndförhållanden. För dessa fynd redogöres här nedan:

A. Osäkra slutna fynd: En hållkista vid Alnäs Broby i Skeppsås socken i Östergötland var helt förstörd av en järnåldersbegravning i kiströset. I röset påträffades en Hagebyhögayxa av variant 3-typ och en dolk av typ III (enligt Müllers och Forssanders typindelning). I norra delen av hållkistan vid Hageby Skattegård, Hagebyhöga socken, Östergötland, påträffades en Hagebyhögayxa av variant 2-typ. Fyndlagret var omrört, och det är

omöjligt att sätta yxan i samband med några av de övriga gravgåvorna. I en hällkista vid Karstorp i Fenneslunda socken, Västergötland, låg vid ena gravhällen en yxa, vilken av beskrivningen att döma bör vara av variant 3-typ. Det är omöjligt att säga, huruvida yxan hör till samma gravläggning som de dolkar, vilka påträffades i närheten av yxan. De olika dolkarnas lägen i graven kan på grund av dåliga fynduppgifter inte bestämmas. I en hällkista i Ugglekull, Urshults socken i Småland påträffades en Hagebyhögayxa av variant 3-typ och en dolk av typ III. Det finns inga uppgifter om fyndförhållanden, och man kan inte säga, om de tillhör samma gravläggning eller inte. År 1835 insändes till Vitterhetsakademien den ovan nämnda yxan från Kulltorps socken, Småland, tillsammans med en dolk av typ IV—V med följande fynduppgift: "en flintknif och en strids hammare af sten, hvilka af klockaren J. Jonsson i Kulltorp i Westbo härad blifvit hittade på Kulltorps gårde."¹⁴ Det förhållandet, att en person hittat båda fornsakerna på samma gårde, skulle kunna tyda på att de legat tillsammans. Tyvärr är uppgifterna om fyndförhållandena för dunkla för att man skall kunna räkna det som ett slutet fynd. I Öjaby socken vid Nöbbeled i Småland låg i en hällkista en yxa vid ena långsidan tillsammans med en flintdolk. Yxan kan dock knappast definieras som en Hagebyhögayxa, möjligen som en mycket starkt degenererad sådan. I sydvästra hörnet av en kista vid Engaholm i Aringsås socken i Småland låg ovanpå kistans fyllning en Hagebyhögayxa av variant 3-typ. Yxan är vittrad och stött i eggen och har till en del förlorat sin ursprungliga form. Kistans fyllning innehöll två dolkar av typ IV—V samt en flintspets. Yxan bör vara nedlagd efter de två dolkarna. Gånggriften Ramsbjer i Löderups socken, Skåne, innehöll rester av sju—åtta skelett troligen i hockerläge. Bland dessa påträffades på olika platser två dolkar av typ IV—V och en yxa av variant 3-typ. Fornsakernas läge i förhållande till gravläggningarna kan inte preciseras.¹⁵ Vid Aistrup

¹⁴ Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Antikvariskt-Topografiska Arkiv.

¹⁵ Bagge, A. och Kaelas, L., Die Funde aus Dolmen und Ganggräbern in Schonen, Schweden, II, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm 1952, s. 47 ff.

i Vindblaes socken i Danmark påträffades en Hagebyhögayxa av variant 3-typ i en hög.¹⁶ I högens botten låg en centralgrav av övergravskaraktär med två dolkar av typ I. Högen innehöll dessutom ett flertal sekundära, senneolitiska gravar. Hagebyhögayxan härrör från en av dessa, vilken är svårt att säga, då högens övre del var starkt skadad och fyndförhållandena osäkra. Ca 1 m från Hagebyhögayxan låg en dolk av typ III. Det är möjligt att dessa två härrör från samma gravläggning.

B. Slutna fynd: I en senneolitisk brandgrav i Bäckaskog, Kiaby socken i Skåne¹⁷ påträffades en dolk av typ III samt en degenererad Hagebyhögayxa av variant 3-typ. De bör ha tillhört samma gravläggning. Vid Valsberga i Åkers socken i Södermanland låg en dolk av typ III samt en Hagebyhögayxa av variant 4-typ tillsammans på två meters djup under ett stenblock.¹⁸

Endast två av de här nämnda fynden kan betraktas som slutna fynd i egentlig mening, fynden från Kiaby och Åkers socknar. I båda fallen låg yxorna tillsammans med dolkar av typ III. De övriga fynden är mer eller mindre osäkra, men lämnar dock en del upplysningar: *Hagebyhögayxan förekommer i intet fall i gravar med fyndkaraktär av båtyxkultur.* Förutom i de nyss nämnda fynden är Hagebyhögayxor påträffade tillsammans med dolkar av typ III och IV—V. Dolktyp I anses vara den enda dolktyp, som ansluter till sista delen av mellanneolitikum.¹⁹ Den bortre tidsgränsen eller början för dolktyperna III och IV—V bör ligga efter slutet av mellanneolitikum. I högen i Vindblaes socken låg yxan tillsammans med bl. a. en dolk av typ III över en centralgrav med övergravskaraktär innehållande två dolkar av typ I. Skall man dra någon slutsats ur dessa fåtaliga fyndförhållanden, så förekommer Hagebyhögayxor inte i slutna fynd från senneolitikums tidigaste del och bör i ett fall med säkerhet kunna sägas vara senare än denna del av senneolitikum. Var yxtypens hitre tidsgräns skall sättas är svårt att avgöra. Man kan bara

¹⁶ Glob, P. V., Danske Oldsager II, Köpenhamn 1952, nummer 540; Nationalmuseet i Köpenhamn: A 31067—31076.

¹⁷ Hanssen, F., En märklig skånsk brandgrav, Fornvännen, Stockholm 1937, s. 203 ff.

¹⁸ Oldeberg, 1954, s. 55.

¹⁹ Glob, 1952, s. 64.

konstatera, att Hagebyhögayxor inte förekommer i fynd av bronsålderskaraktär.

Femtio tre yxor har uppgift om i vilken socken de påträffats. Därtill kommer tretton fyndortsbestämda yxor i Danmark.²⁰ Det går inte, att i litteraturen helt utläsa till vilka varianter man bör hänföra de danska yxorna. Enligt den bild och de uppgifter som finns, tillhör sju stycken variant 3. De återstående torde av den i angiven litteratur förefintliga indelningen att döma ha ett enklare eller mindre karakteristiskt utseende än de övriga. En degenererad Hagebyhögayxa är påträffad i Finland.²¹ En norsk yxa, till vilken en liten grupp liknande yxor från Norge ansluter sig, är något obestämd i formen.²² Yxan kan vara en degeneration av Hagebyhögayxan.

Hagebyhögayxornas utbredning är enligt detta material koncentrerad till de östra och sydöstra delarna av Sverige, Nordjylland och Själland, med tyngdpunkten i det först nämnda området (fig. 2). Medan den talrikaste gruppen, variantgrupp 3, förekommer över hela detta område, så håller sig de övriga variantgrupperna huvudsakligen till östra Sverige från Uppland i norr till södra Småland i söder samt till Gotland.

Vid en jämförelse mellan utbredningen av de yngre båtyxorna och Hagebyhögayxorna är det nödvändigt att ta hänsyn till den expansion av ett relativt homogent kulturområde, som tydligen äger rum i övergången mellan mellanneolitikum och senneolitikum. Således kan t. ex. Hagebyhögayxornas talrikhet i förhållande till båtyxorna på Gotland mycket väl förklaras som en följd av detta förhållande. I övrigt har i Sverige de jämförelsevis betydligt talrikare, yngre båtyxorna en mer västlig orientering än Hagebyhögayxorna, dock med tyngdpunkten förlagd till Sydsvrige och Mellansverige.²³

²⁰ *Glob, P. V.*, Studier over den jyske Enkeltgravskultur, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, Köpenhamn 1945, fig. 117 (s. 256) och s. 282. *Samme förf.*, 1952, nummer 540.

²¹ *Meinander, C. F.*, Die Kiukaiskultur, Finska fornminnesföreningens tidskrift, Helsingfors 1954, s. 81, abb. 38.

²² *Björn, A.*, Bidrag till den yngre stenålder i Ostnorge, Universitetets Oldsaksamlings årsbok I, Oslo 1928, s. 51 ff., fig. 2.

²³ *Oldeberg*, 1952, abb. 304—310.

Fig. 2. Hagebyhögayxor ur Statens Historiska Museums samlingar samt efter P. V. Glob 1944, s. 256. ● = variant 1 och 2, ◐ = variant 4, ○ = variant 3. — Hagebyhögaäxte aus den Sammlung des Staatlichen Historischen Museums sowie nach P. V. Glob 1944, s. 256. ● = Variante 1 und 2, ◐ = Variante 4, ○ = Variante 3.

Jag skall med hänsyn till, vad som längre fram kommer att sägas, dröja något vid Gotland. Förutom yxorna av variant 3-typ finns i gotländskt material en yxa av variant 1-typ, dock utan fyndort. En yxa från Gotland av variant 3-typ har den bland båtyxorna sällsynta, ristade eggplansmarkeringen.

De enkla skafthålsyxorna är spridda över så gott som hela det nordiska kulturområdet. Det finns ingen översiktlig utbredningskarta, men man har med hjälp av antalsuppgifter inom olika landskap kunnat ge en ungefärlig bild av hur de fördelar sig inom det angivna området. De enkla skafthålsyxorna är talrikast i Östra Mellansverige framförallt då i Mälardalslandskapen och man

finner dem liksom Hagebyhögayxorna även på Gotland. Denna utbredning har satts i motsats till flintans utbredning. Denna är helt naturligt talrikast i söder och blir sällsyntare ju längre norrut man kommer.²⁴ Man har alltså möjlighet att urskilja två kretsar med avseende på fornsakernas materiella karaktär, flintans och grönstensarternas. Det är troligt, att den rikligare förekomsten av enkla skafthålsyxor mot norr till stor del är beroende av sämre förbindelsemöjligheter med och svagare flintimport från Sydskandinavien och inte, som man tidigare ansåg, en etnisk skillnad med traditioner i mellaneneolitikum.²⁴ Med ledning av tre på 1910-talet gjorda arkeologiska landskapsundersökningar har följande enkla tabell uppställts.²⁵ Kanske kan den ge någon uppfattning om hur proportionerna mellan flint- och grönstensartefakter fördelar sig i olika delar av Väst- och Mellansverige under senneolitikum.

	enkla skafthålsyxor	dolkar och spjut- spetsar av flinta
Västergötland	2.351	1.362
Östergötland	535	172
Närke	702	153
Uppland	1.346	75

Två förslag har givits till de enkla skafthålsyxornas ursprung. Forssander (1936) har föreslagit en härkomst ur de mellaneneolitiska båtyxorna, en degeneration.²⁶ Det finns här inte plats att undersöka de enkla skafthålsyxornas förhållande till båtyxorna. Naturligtvis finns det båtyxor så degenererade, att de kan betecknas som enkla skafthålsyxor, men de tycks inte förekomma i

²⁴ Angående de enkla skafthålsyxornas utbredning se *Hagen, A.*, Skaft-hullöksene, Fra Furnes till Ungarn, Viking, Oslo 1944, s. 121 ff.; *samme förf.*, Frå inlandets steinalder, Hedmark fylke, Viking, Oslo 1946, s. 31 ff.; *Stenberger, M.*, Den enkla skafthålsyxan, Tor, Upsala 1957, s. 38 ff. Angående flintan kontra de enkla skafthålsyxorna se *Hagen*, 1946, s. 31 ff.

²⁵ *Sahlström, K. E.*, Västergötlands stenåldersbebyggelse. Stockholm 1915. *Nerman, B.*, Östergötlands stenålder, Medd. från Östergötlands fornminnes-förening, Linköping 1911. *Lindqvist, S.*, Nerikes sten- och bronsålder, Medd. från föreningen Örebro läns museum, Örebro 1912. *Ekholm, G.*, Studier i Upplands bebyggelsehistoria, Upsala 1915.

²⁶ *Forssander*, 1936, s. 133.

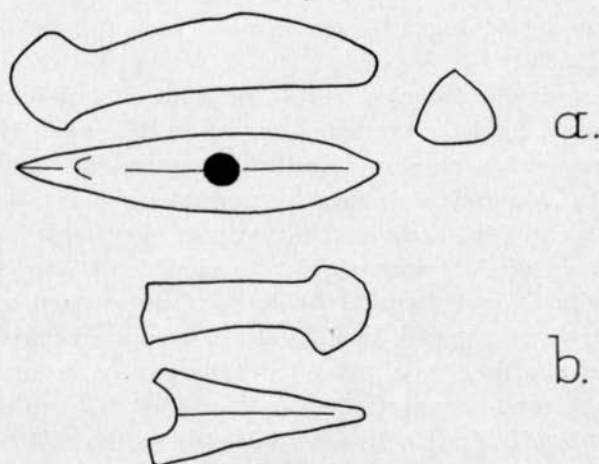

Fig. 3 a—b. a. Yxa från Bubentsch, Böhmen. b. Yxa från Galizien. Efter Åberg 1918, Abb. 217—218. — a. Axt von Bubentsch. b. Axt aus Galizien.

senneolitiska, slutna fynd. Hagen (1944) har påvisat en slående likhet mellan grupperna av enkla skafthålsyxor i Norden och Ungern-Böhmen och Mähren. Dessa mellaneuropeiska skafthålsyxor finns även i Polen och Baltikum och man har antagit att Centraleuropa är ursprungsområdet för de skandinaviska enkla skafthålsyxorna.²⁷

Hagebyhögayxorna har två kända motsvarigheter på utomnordiskt område. Båda är påträffade som lösfynd, den ena i Bubentsch vid Prag i Böhmen, den andra i Weichselområdet i Galizien.²⁸ Yxan från Böhmen är något kortare och tjockare än yxan från Kulltorp, men har i övrigt samma utformning som denna (fig. 3 a). Den andra yxan, från Galizien, är avslagen vid skafthålet, eggdelen är bevarad. Denna yxa har av vad som

²⁷ Hagen, 1944, s. 121 ff.

²⁸ Åberg, N., Das nordische Kulturgebiet in Mitteleuropa während der jüngeren Steinzeit, Uppsala 1918, s. 113, abb. 217—218. Se även Schranil, J., Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Berlin und Leipzig 1928, taf. XIV: 19. Stockfj, A., La Bohème préhistorique I, Prag 1929, pl. XXV: 7. Det i dessa arbeten publicerade, i detta sammanhang aktuella, materialet är mycket begränsat och sannolikt i hög grad ofullständigt. Av denna anledning kan de skandinaviska Hagebyhögayxornas förhållande till kontinentala yxtyper endast översiktligt beröras.

framgår av avbildningen liksom yxor av variant 2 tresidigt tvärsnitt (se fig. 3 b).

Utmärkande för Hagebyhögayxorna både i Skandinavien och Centraleuropa är det utsvängda eggpartiet. Bakom en så utpräglad utformning av en stenyxa måste ligga en förebild i metall. Företeelsen saknas hos de mellaneuropeiska snörkeramiska kulturernas yxor. Motsvarighet till yxornas utsvängda eggpartier finner man i Mellaneuropas äldsta bronsålder i Aunjetitzkulturen.²⁹ Vanligast är de karaktäristiska kantyxorna med halvcirkelformat utsvängt eggparti, men företeelsen uppträder även i samband med skafthålsyxor. Tre skafthålsyxor av brons med det halvcirkelformade eggpartiet, vilka hänförs till Aunjetitzkulturen, har påträffats, en i Bresnow i Westpreussen och två i Böhmen vid Schlaner Berg och Kamyk.³⁰ De tre yxorna har markerad ändknopp och skaftholk samt en rak, smäcker form (fig. 4). Forssander (1936) anser, att det markant utsvängda eggpartiet framför allt tillhör Aunjetitzkulturens blomstringsperiod och att denna "Hoch Aunjetitzkultur" i tiden ungefär motsvarar senare delen av senneolitikum i Skandinavien,³¹ den tidrymd då Hagebyhögayxorna bör ha varit i bruk i Skandinavien.

Det går knappast att enbart med ledning av två kända Hagebyhögayxor i Centraleuropa ge någon klar bild av förhållandet mellan Hagebyhögayxorna i Skandinavien och Centraleuropa. Hagebyhögayxorna i Centraleuropa och Skandinavien kan tänkas vara två parallellföreteelser med delvis samma bakgrund, nämligen Aunjetitzkulturens metallformer. Centraleuropeiska metallyxor med halvcirkelformad utsvängd egg är dock jämförelsevis sällsynta i de skandinaviska Hagebyhögayxornas område.³²

Hagebyhögayxorna avviker i fråga om utbredningen liksom i flera andra avseenden från de yngre båtyxorna. De är mer östligt orienterade med tyngdpunkten i östra Sverige. Man har påvisat,

²⁹ Se t. ex. *Forssander*, 1936, s. 167 ff.

³⁰ *Åberg, N.*, Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie. Kupfer und Frühbronzezeit, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm 1932, s. 77, abb. 163—165. *Childe, V. G.*, The Danube in prehistory, Oxford 1929, s. 229, fig. 131.

³¹ *Forssander*, 1936, s. 128.

³² *Forssander*, 1936, Bilaga II.

YXOR AV HAGEBYHÖGATYP

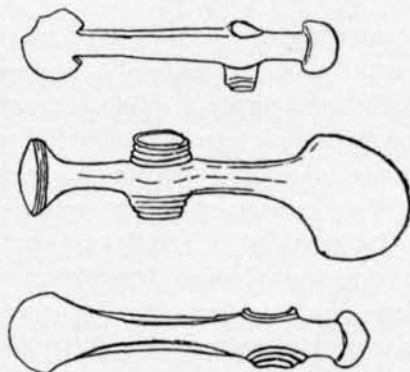

Fig. 4. Yxor från Westpreussen och Böhmen. Efter Åberg 1932, Abb. 163—165. — Äxte aus Westpreussen und Böhmen.

att så tydligen även är fallet med de enkla skafthålsyxorna. Kanske skall i detta sammanhang åter påpekas, att en del sådana yxor visserligen står utanför den yxgrupp, som här har begränsats med hjälp av Hagebyhögayxornas karakteristika, men dock har vissa detaljer gemensamma med dessa, liksom en del Hagebyhögayxor tydligen varit arbetsredskap med mer eller mindre vårdslös utformning.

Hagen (1944 och 1946) har antagit, att Centraleuropa är ursprungsområdet för de enkla skafthålsyxorna. Yxor av variant 1 och 2-typ bland de skandinaviska Hagebyhögayxorna står utseendemässigt närmast de centraleuropeiska Hagebyhögayxorna. Dessa två variantgrupper har enligt det utnyttjade materialet påträffats i östra Sverige från Uppland i norr till södra Småland i söder samt på Gotland. Yxor av variant 3 och 4-typ har inte samma karakteristiska utformning som de centraleuropeiska yxorna, men ansluter dock till variantgrupperna 1 resp. 2. Variantgrupp 4 representeras här av 12 exemplar och är även den begränsad till östra Sverige. Variantgrupp 3, den vanligast förekommande, representeras här av 41 exemplar, spridda över stora delar av Syd- och Mellanskandinavien. Det förefaller sannolikt, att det här är frågan om ett spridningsförlopp med utgångspunkt från östra Sverige i samband med en viss typförändring eller rättare sagt typförflackning (fig. 2).

En sammanfattning av denna undersökning skulle få följande lydelse: Hagebyhögayxorna har sitt ursprung i Centraleuropa och är troligen från början påverkade av Aunjetitzkulturens metall-

former. De uppträder i Sveriges östra delar, troligen efter mellan-neolitikums slut, sannolikt i ett större eller mindre antal införda "original exemplar". Vidareutvecklingen inom Skandinavien karaktäriseras av en typförflackning, en viss sammansmältning med periodens stora yxgrupp, de enkla skafthålsyxorna, i samband med en vidare spridning inom det skandinaviska, senneolitiska kulturområdet. Förhållandet mellan Hagebyhögayxorna och därmed sammanhängande problem samt gruppen av enkla skafthålsyxor och dess ännu tämligen dunkla problemställningar kan här inte preciseras närmare. Ett visst samband i tid och rum liksom sannolikt ett gemensamt ursprungsområde kan dock urskiljas.³³

YXOR AV HAGEBYHÖGATYP I STATENS HIST. MUSEUMS SAMLINGAR

Variant 1. Gotland: 13000:1. Småland: 9041:2; 684. Uppland: 12305:3; 17666. Västergötland: 7578:712. Variant 2. Uppland: 7845:2. Östergötland: 6021, Gravfynd; 9170:569. Variant 3. Blekinge: 17343:307; 1453:117; 9884:232; 6815:135. Dalsland: 7226:159. Gotland: 11026; 19332; 7225; 15455:2; 6873; 8781:1; 15145:15. Halland: 7037:31; 10054:237. Närke: 9170:887; 6365. Skåne: 2549; 21544, Gravfynd; 5654:a, Gravfynd; 23814:VII52; 10039:63; 21437:LVIIB; 3937; 8722:712. Småland: 21858, Gravfynd; 10591; 13052:11; 13662:9; 13964:550; 9041:4; 16587:1—4, Gravfynd. Sörmland: 15650:11; 23238; 13295:11. Uppland: 16040:1. Värmland: 6101:95. Västergötland: 7494, Gravfynd; 7578:760. Östergötland: 9170:595; (Östergötlands museum) C 2908, Gravfynd; 17564. Öland: 8930:1. Variant 4. Blekinge: 5549:4. Dalsland: 6345:7. Närke: 12903:17; 6365. Skåne: 9822:425. Småland: 13964:42; 10322:7. Sörmland: 24522, Gravfynd. Västergötland: 8177:72. Östergötland: 6013; 11495:363. Öland: 10576.

³³ Denna uppsats utgör en del av en seminarieuppsats förelagd Seminariet för Nordisk och Jämförande Fornkunska vid Stockholms högskola i febr. 1960.

ZUSAMMENFASSUNG

C. O. Cederlund: Äxte vom Hagebyhöगतyp.

Zwei Auffassungen haben sich in Bezug auf den Ursprung der Hagebyhögaäxte geltend gemacht. Forssander (1936) nahm an, dass es sich hier um eine Weiterentwicklung aus der mittelneolithischen Bootaxt handelt. Oldeberg dagegen ist der Ansicht, dass der Axttyp ursprünglich in Südosteuropa beheimatet ist.

Diese Untersuchung beschränkt sich auf die Hagebyhögaäxte, welche in den Sammlungen des Staatlichen Historischen Museums bewahrt werden (61 Exemplare). In diesem Material hat man vier verschiedene Varianten von Axttypen unterscheiden können (Fig. 1). Äxte der Variantgruppen 1 und 2

sowie die eleganteren Exemplare der Variantgruppe 3 und 4 dürften als sogenannte Streitäxte bezeichnet werden können, während die einfacheren Exemplare der Variantgruppe 3 und 4 anscheinend als Arbeitsäxte zu bezeichnen sind. Eine scharfe Grenze zwischen den letztgenannten Äxten und den einfachen Schaftlochäxten ist schwer zu ziehen.

Ein Vergleich zwischen Bootäxten und Hagebyhögaäxten ergibt, dass gewisse Ähnlichkeiten zwischen ihnen vorhanden sind, dass aber die Bootäxte ausgeprägte Eigenarten aufweisen, die bei den Hagebyhögaäxten sich nicht wiederfinden, ebenso wie gewisse markante Eigenheiten der Hagebyhögaäxte bei den Bootäxten nicht anzutreffen sind.

Zehn Hagebyhögaäxte sind im Zusammenhang mit anderen Altertümern gefunden worden. Nur von zwei kann man jedoch sagen, dass sie zu sicheren geschlossenen Funden gehören. Nach diesen mehr oder weniger unsicheren Funden zu schliessen, kommen die Hagebyhögaäxte nicht in Funden von Bootaxtkultur-Charakter oder aus der Frühzeit des Spätneolithikums vor. Eher gehören sie der Spätzeit dieser Periode an, ohne jedoch mit der nordischen Bronzezeitkultur in Kontakt zu kommen.

Auch betreffs der Verbreitung weichen die Hagebyhögaäxte von den jüngeren Bootäxten ab (Fig. 2). Die Verbreitung der Hagebyhögaäxte scheint einen gewissen Zusammenhang mit der Konzentration der einfachen Schaftlochäxte zum östlichen Mittelschweden hin zu haben.

Hagen (1944 und 1946) hat angenommen, dass der Ursprung der skandinavischen einfachen Schaftlochäxte in Zentraleuropa zu finden ist. Zwei Hagebyhögaäxte sind in Mitteleuropa gefunden worden, die Äxten der Variantgruppe 1 resp. 2 in Skandinavien entsprechen (Fig. 3). Diese zwei Variantgruppen werden auf Grund des benutzten Materiales in Ostschweden von Uppland bis ins südliche Småland und auf Gotland gefunden. Die ihrer Ausfuhrung nach etwas einfacheren Äxte der Variantgruppe 3 verbreiten sich über den grössten Teil von Mittel- und Südsandinavien. Vieles spricht dafür, dass es sich hier um einen Verbreitungsverlauf mit Ausgangspunkt von Ostschweden handelt, mit einer gleichzeitigen gewissen Typenverflachung.

Der Ursprung der Hagebyhögaäxte liegt in Zentraleuropa und sie stehen vermutlich im Anfang unter dem Einfluss der Metallformen der Aunjetitzkultur. Sie treten in den östlichen Teilen Schwedens, nach den wenigen Fundkombinationen zu schliessen, wahrscheinlich nach dem Ende des Mittelneolithikums auf, vermutlich in einer grösseren oder kleineren Anzahl „Original-exemplaren“. Die Weiterentwicklung in Skandinavien wird durch eine Typenverflachung charakterisiert, eine gewisse Verschmelzung mit der grossen Äxtegruppe dieser Periode, den einfachen Schaftlochäxten, zusammen mit einer weiteren Verbreitung innerhalb des skandinavischen spätneolithischen Kulturgebietes. Das Verhältnis zwischen den Hagebyhögaäxten und den mit ihnen verbundenen Problemen sowie die Gruppe von einfachen Schaftlochäxten und deren noch ziemlich dunkle Problemstellungen können hier nicht näher präzisiert werden. Ein gewisser Zusammenhang in Zeit und Raum sowie wahrscheinlich ein gemeinsames Ursprungsgebiet kann jedoch erkannt werden.